

# Gajdó Ágnes

## Rendkívüli szellem volt

Tverdota György: Németh Andor I–II.

Németh Andorról sokáig csak mint József Attila barátjáról emlékezett meg az irodalomtörténet-írás. Alig született róla és életművéről átfogó elemzés, mind ez idáig talán csak az *Európai kulturális füzetek* 2004/14–15. száma, *A kékpúpi teve hátán* című összeállítás és Lengyel András tanulmánykötete, *A törvény és az üdv metszéspontján* (Nap Kiadó, Budapest, 2007) említhető. Lengyel úgy vélekedett, hogy Németh életműve ma is dialógusképes: egyszerre történetileg tanulságos és aktuálisan inspiráló. Déry Tibor írta egy helyütt: „Németh Andor jóval többet tartalmazott, mint amennyit élete során kiadott magából.” E megállapítással egybecseng Tverdota György véleménye, aki mindehhez még azt is hozzátette, hogy ez az életmű sokkal jelentékenyebb, mint amilyennek eddig értékelte a kritika és a szakmai közvélemény. A fő probléma, hogy Németh Andor írásainak csak töredékét ismerjük, leginkább *A szélén behajtvva* című kötetből tájékozódhatunk (Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1973), de remélhetőleg hamarosan talán majd újabb válogatást is közzétesznek. Érdemes volna.

Németh Andor életműve valóban nem csak József Attila felől közelíthető meg. Talán ez a legnagyobb érdeme a Tverdota-monográfiának. Módszeresen felderítette a Németh életére vonatkozó tényeket, utánajárt minden kérdéses adatnak, fellelhető kéziratnak. A szerző célja az volt, hogy az alkotót, az embert, az életművet állítsa a középpontba, s efelől közelítsen a történelmi, kulturális és irodalmi körülményekhez. Hiszen Németh életrajzát végigkövetve a XX. század első fele magyar irodalmának történetéről is képet kapunk. Igen mozgalmas és eseményekben bővelkedő ez a korszak, s ha Németh Andor munkásságán keresztül vizsgáljuk, akkor a bécsi MA, a *Dokumentum* vagy a *Csillag* történetével éppúgy szembesülünk, mint az Ady-revíziós vitával vagy a népi–urbánus vitával.

Ki volt Németh Andor? 1913-ban a *Veronika tükre* című egyfelvonásos darabban jelentkezett a modern magyar irodalomban, ekkoriban szoros kapcsolatban állt a Galilei Körrel. Egy legenda szerint inkább csak olvasott, s emiatt elhanyagolta az írást, s mint „magyar Nemirovszky” meghátrált az írói feladatok elől. Tverdota György kimutatta, hogy ez a kép hamis. E legendát az író annak idején maga is tudatosan táplálta azzal, hogy önmeghatározásának tengelyébe olvasási szenvedélyét állította, mégsem mondható el róla, hogy mindezt az írás helyett tette. Azon senki sem csodálkozhat, ha a világháborús internáló táborokban nem volt ihlete, később pedig a diktatúra hivatalos irodalompolitikája nem tartott igényt a véleményére. Németh azonban írt, s nem is keveset; erről a második kötetben található részletes bibliográfiát böngészve magunk is meggyőződhetünk. Kiváló kritikus és nagy olvasó volt, ugyanakkor *igazi író* – miként erre Lengyel András is felhívta a figyelmet a már említett tanulmánykötetében.

A monográfiára a korszakos tagolás jellemző. Németh Andor életútját az első kötet – *Egy közép-európai értelmiségi a XX. század első felében* – 1939-ig, a második – *Változatok az otthonlanságra* – 1953-ig, az író haláláig követi nyomon. Változatos helyszíneken járunk, hiszen Németh sorsa nagymértékben összekapcsolódott a nagy történelmi kataklizmákkal. Az első világháború kitérősekor, 1914 nyarán egy párizsi vakáció helyett a Kuncz Aladár-féle „fekete kolostorban” találta magát: öt évig raboskodott az Atlanti-óceán francia szigetbörtöneiben. A Tanácsköztársaság idején hazaérkezett, de újabb hat esztendőre önkéntes emigrációra kényszerült, amit Bécsben töltött. 1926-ban újra Magyarországra költözött, de 1939-ben, családjával együtt, ismét menekülnie kellett. A franciaországi Cassisban kötött ki, majd a Toulouse melletti Montaubanba költözött. 1945-ben ismét hazatért Magyarországra, ugyanis a barátok, ismerősök megbecsülést jelentő állással kecsegtették, de számításai a Rákosi-rendszerben nem váltak be.

A monográfus fűrge tollú publicistának, felkészült tudósnak és érzékeny kritikusnak nevezi Németh Andort. Cáfolja azt is, hogy magának való, befelé forduló személyiség lett volna, hiszen Némethet bensőséges viszony fűzte például Karinthy Frigyeshez, Kuncz Aladárhoz, Déry Tiborhoz vagy Arthur Koestlerhez, és a barátai közé tartozott Kassák, Balázs Béla, Lukács György, Kosztolányi,

Ignotus Pál, Fejtő Ferenc, Illyés Gyula. „Figyelmesebben szemügyre véve alakját, hangoztatott életidegenségét meghazudtolva írók, újságírók, értelmiségiek, bohémek körében otthonosan mozgó, színházba járó, kávéházban üldögélő, a nyilvánosság fórumain magát feltaláló személyiségnek látjuk őt.” (I. 8.) S még egy fontos szempont, amit Németh Andor személyiségével kapcsolatban figyelembe kell venni: neki is megvoltak a maga démonai. Nem rendelkezett az önadminisztráció képességével, karrierjének építését elhanyagolta. Hajlamos volt a sodródásra. (II. 178.) Számos olyan önrögzítést tett közzé még életében, amellyel nemcsak kortársait, hanem az utókort is félrevezette. A már említett olvasási szenvedélyéről például emlékiratában emlékezett meg: „Olvastam egyedül, olvastam másokkal, olvastam franciául, németül, angolul, spanyolul. Végigolvastam Kunczcal Shakespeare összes drámáit angolul, Bárczi Géza barátommal... a Don Quijoté-t spanyolul.” Később Rapaport Samunak, analitikusának elmondta, miért nem megy el otthonról soha könyv nélkül: „mert a könyv a mankóm, mint másnak a sétatbot”. (I. 51., 52.)

Tverdota úgy véli, hogy Németh „...erős gyakorlati érzékkel, alapos történelmi ismeretekkel volt felvértezve. Világnézete kialakultabb, gondolkodása filozófiailag sokkal elmélyültebb volt, mint ezt a kortársak gondolták.” (II. 178.) Szinte elsőként figyelt föl nálunk a világirodalom olyan jeleire, mint Marcel Proust, James Joyce vagy Franz Kafka, vagy a filozófus Heidegger és Sartre. Úgy tudjuk, József Attila is tőle hallott először a Kafka-novellákról, de Fejtő Ferenc szerint Heidegger műveit is főleg Németh Andorral keresztül ismerték meg. József Attila költészetének alakulására nagy hatással volt a Németh Andorral való barátság. Bécsi találkozásuk után, 1927 őszén újult meg a kapcsolatuk, amikor is a költő hazatért Párizsból, s barátját nemegyszer vendégül látta a Lovag utcai lakásban. Később a Szegő-irodában, Németh későbbi feleségének és sógorójának Jókai téri lakásában találkoztak rendszeresen, ahol félrevonultak és órák hosszat a verseket csiszolgatták. Talán ez is hozzájárult ahhoz, hogy Németh Andor nagyon korán felismerte a József Attilában rejlő különleges zsenialitást, s a véleményét szélesebb körben sem titkolta.

A monográfia egyik fontos erénye, hogy Németh szépirodalmi műveit bemutatva és értelmezve az íróra hívja fel a figyelmet, arra az emberre, akit bár számos kudarc ért élete során, és gyakran rossz döntést hozott, mégis tudott tanulni a sikertelenségekből is, s ezek számbavételével önmaga mélyebb megismerésére törekedhetett. Az *Egy foglalt páholy* története című regényének Jámbor nevű, félszeg, csetlő-botló figuráját például önmagáról mintázta. A Karinthy és felesége, Böhm Aranka körül kialakult Hadik-páholy mindennapjait bemutató regény Tverdota szerint – csonkasága ellenére is – Németh szépprózai fő műve. Különösen érdekes, hogy egy olyan mikrokozmoszt ábrázol nagyon is érzékletesen, amelynek tagjait a szabadidős tevékenység, a szórakozás kötötte össze, s nem forgattak világmegváltó terveket a fejükben. A társaságot mondhatni a Karinthy házaspár nem mindennapi, viharoktól sem mentes kapcsolata kovácsolta össze, vagyis időnként kettészakította, hiszen a férj és a feleség közötti rivalizálás a szimpatizánsok között is megjelent. Az *Egy foglalt páholyt* és például Nagy Lajos *Budapest nagykávéház* című regényét érdemes lenne összevetni a jövőben, különös figyelemmel a hasonlóságokra és a különbözőségekre, s az elemzésbe bevonható – ahogy Tverdota is utalt rá – Déry Tibor *Pesti felhőjátéka*. Sajnos a regény csak a háború idején látott napvilágot könyv alakban (eredetileg az *Ujság* című napilapban jelent meg folytatásokban), s akkor már igen kevés figyelmet kapott. A kritikusok sokkal többre értékelték Németh Andor történelmi életrajzeit, az 1938-ban megjelent *Mária Teréziát* és *Metternichet* és az 1939-es Louis Bonaparte életét végigkísérő *A császár-diktátort*.

Tverdota szerint Németh Andor egész pályája során sokat dolgozott, és mindenképpen fontos, hogy életművét újraértékeljük. Az erre irányuló törekvések már el is kezdődtek, s ez a monográfia újabb lökést adhat a korszak irodalomtörténetét kutatóknak ahhoz, hogy tüzetesebben foglalkozzanak ezzel az igencsak összetett és színvonalas életművel, s hogy felfedezzék a még felfedezésre váró részleteket. Az első kötet fülszövegében olvasható: „Az irodalomtörténet-írás régi adósságát törleszti a szerző Németh Andor alkotói pályájának bemutatásával.” Tverdota György monográfiája méltó emléket állít annak az alkotó embernek, aki mint író és mint kritikus egyaránt értékelhető és fontos életművet hozott létre. A jövőben remélhetőleg lesz alkalmunk még több írásával megismerkedni, és még jobban megérteni, hogy nemcsak mint József Attila egyik első méltatója fontos a magyar irodalomtörténet számára, hanem azért is, „mert rendkívüli szellem volt”.

(Balassi Kiadó, Budapest, 2009, 2010)